

Talán a *Söjtör* ~ *Söjtér* helynévből (vö. PAIS: MNy. 9 [1913]: 174; MOLLAY: NytudÉrt. 89 [1976]: 213). 11. *Sztregova* ö:1, 0,013%; 11:1. Ma Szlovákiához tartozó településről. Régebben *Alsó-* és *Felső-Sztregova* a losonci járásban (CSÁNKI 1: 108, HAJDÚ 87).

SZABÓ LÁSZLÓ

Kolozsvár és környéke néhány helynevének történeti-etimológiai vizsgálata a Hunyadiak korától Bethlen Gábor haláláig

Tudományos és kiadói munkássága során Hajdú Mihály mindig különös figyelmet fordított Erdélyre. SZABÓ T. ATTILA Erdélyi Magyar Szótörténeti Tárat több előadásában is megvizsgálta, s rámutatott arra, milyen gazdag anyagot tartalmaznak az eddig megjelent kötetek a keleti magyar nyelvjárások történetét illetően (I. HAJDÚ MIHÁLY, A XVII–XIX. századi magyar népnyelv német jövevényszavai: A magyar nyelv és kultúra a Duna völgyében. 1. Budapest–Wien, 1989. 399–403). A következőkben szülővárosom, Kolozsvár néhány olyan évszázados helynevének történeti adatát és az ezekből kikövetkeztethető névfejtési lehetőségeket vizsgálom meg, melyek vagy a magyar, vagy pedig a német, román, a zsidó, illetőleg a szláv településtörténet szempontjából tanulságosak, s a korai *Vajda pataka* alakban olyan nevet is találtam, amelyik az erdélyi magyarokú cigányság korai jelenlétére utal Kolozsvárott.

Barátok kertje 1571: *Kerijk es azon eo k. Byro vramat hogij Mykor az wij Eztendeo Ayandekawal Ala Mennek Az feyedelmhez lelijek meg eo k. Igarto Mjhalt Es Incheck zep zowal, hogi lenne wres az Baratok kertenek Byrodalmatol, Es engedye megh Az varosnak ..., hwl peng Nem akar Engedny az eo k. keresenek Azwtan keoneregienek eo k. varos Newewel Erte hogi eo N. Engedue megh Az varosnak, Megh Jelentwen azt hogij Mjnmew Nagy zwksege volna Az varosnak arra a kertre Themteo helnek ... az Harsongarbely zeolek Myweltetesereis eo k. legien gondiok Ne pwzwtllianak ely* (Kv. TanJK. V3. 60b)¹. A Felső-Szén utca környékén, a századunk fordulóján emelt Ferenc József Tudományegyetem klinikai épületei területén lévő egykori kert. Itt a múlt század közepe táján még a ferencrendi szerzetesek majorja állott.

Baromszer 1694: *vulgo Baromszer alias Granat Ucczáb(an) Nemes Pappalvi Havasalji Laszlo Uram Háza* (Kv. BánffyRok. Lázár lev. 27 Fsc 27, 28. sz.). A barom itt szarvasmarhát jelent (vö. SzT. 1: 593), a *szer* sor szavunk jelentésbeli megfelelője. Az erdélyi városokban a *barompiac* és a *baromvásár* szavak is jelentkeznek, de e

¹Rövidítéscím részben az erdélyi levéltárak belső rövidítérendszerének gyakorlatát követik, részben pedig az Erdélyi Magyar Szótörténeti Tárat (Szerk. SZABÓ T. ATTILA. 1–4. Kriterion, Kolozsvár/Bukarest, 1975–84). L. még a cikk végén Rövidítések.

kolozsvári helynév igen ősi magyar szemlélet tükrözője. Az utótag megfelelői több uráli nyelvben is megvannak (TESz. 3: 730–2).

Bársonyszer 1695: *Midõn volnanak ... Kolosvar Varosab(an) a piacz szer al[ia]s vulgo Barsony szerb[en] levõ ... üdõsbik Czegej Vass György Ur[am] hazanal* (Kv. EM. Wass lt. 27), l. még; 1662: *a Piacz szeren* (Kv. EM. BánffyNemz. kv. i csomó), de 1672/1718: *Ebeni Istvan Uramrol ... szállot ... Ház vagy on az Piacz szeren az ovar felol valo Soron* (Kv. EM. Wass lt. 15). 1792: *Boszorkány sorrul v. a kõfal mellõl* (Kv. RHak 358. 1792. február 25-i bejegyzés). Az utóbbi Édesapám elbeszélése szerint a Bethlen bástya alatt, a várfalon belül volt, Vö. *Baromszer*.

Békás patak 1562: *... in p[ro]montorio Bekas pathak vendita* (Kv. TanJk. V/1. 158, 174, 178). 1568: *az bekas patakbelÿ az zent görög hegÿjen valo zõlõ (in elo wolg) az vra az zena fwbe vala (kozep vchÿa)* (Kv. TörvJk. 158). 1570: *Az Bekas patakra Meneo Eõswent Beh foglaltak, Byro vramat eo k. kerik azon zabaditassa megh* (Kv. TanJk. V/3 26b). 1570: *ad p(re)paratione(m) fontis in Bekas patak ... ad Restauran(dum) pontis sup(er) flu(viu)m Nadas existen(tis) lignis ad pontem in vale Caÿanto existen(tem) in promontorio Bekas patak* (Kv. Szám 1/XIII. 336–7). 1604: *Az Bekas Patak gÿepwinel az hÿn fel megÿjen Felekre az Vih iob keez feleol ... Az Zena fw zeelben ... Az Bachy Thamas feolde mellet Hidelue felet (sz.)* (M. N. Múzeum Br. Hadák cs. lt.). 1621: *Bekaspatakban* (Kv. TanJk. II/1. 328). 1629: *Bekas Patakban [szõ.]* (Kv. TanJk. VII/3. 58).

Békás patakra menõ ösvény 1570: *Aztis ertyk eo k. hogi az Dynyes kertekel Az Bekas patakra Meneo Eoswent Beh foglaltak, Byro vramat eo k. keryk azon zabaditassa megh* (Kv. TanJk. V/3 9a).

Bongort 1628: *az fenesi hatar feleol Bongort fele ... Az igines ut megien le Bangartrol az Szaszok uttiara* [Bóc²; KHn. 182, SzT. 1: 995]. A név magyarázatát a SzT. 1: 995. lapján találjuk meg az 1864-es adatban: *Bongort e német szõrõl Baumgarten (:fák kertje:), mely hajdon gyümölcsõs kert volt* (Vajdaszentiván MT, PESTY MgHt. XIV/2. 344a SzT. 1: 995, vö. HORGER: MNY. 30[1934]: 165 és SZABÓ T. ATTILA, A szó és az ember. Kolozsvár/Bukarest, 1971. 179–97).

Espotály gátja 1577: *Az Espotal gattyanak el zakadassat meg Ertettek eo kegmek kerik azert eo kegmek Byro vramat tanachyawal hogy ... valazson az tanachybely vrainba kik meg lassak my legie(n) az oka az gatnak el zakadassanak, ha az Bonczyday Gergely e vagy egieb, ha penig vgy talaltatyk, hogy Bonczydai gergely kertÿ artalmas az gatnak eo kegmek vonnjak el Azon keppe(n) az felseo gatnak meg latassara is legien gongia eo kegmenek es ha zwkseg silipet chinaltatni, aztis chinaltassa meg eo kegme az ag hordasra penig kenzerÿtesse eo kegme zorgalmatoson mind az also felseo falukbelÿ Jobagiot* (Kv. TanJk. V/3. 140b).

Espotály hídja 1578: *Az Espotalÿ higgianak romlassat ertÿk eo kegmek kerÿk eo kegmet Byro vramat tanachiawal hogÿ ... arrais lenne gongia* (Kv. TanJk. V/3. 162a).

²Bóc elpusztult falu a Kolozsvárhoz közeli Bács és Szucság határában. 1754-ben templomát még említik vö. 1341. *Poss. seu villa Buch* (CSÁNKI 5: 335).

Espotály malom 1573: *Eorel volt eo Az espotali Molnaba* (Kv. TörvJk. III/3. 212) vö. KvTel. 106. Szent Erzsébet malom.

Farkas utca "a Farkas nemzetség utcája" 1453: *farkas wcza extra Muros, Farkas wcza, farkawcz (sic), farkaswcz extra Muros* (Kv. MSSNrU. 1379/1975 és TörtT. 1882: 541, 744). 1558: *Racio Lupporum Farkas Wczay ferthal* (Kv. Szám. 1/III. 11). 1564: *Luporu(m) inferior ... Extra muros Lupporum ... Luporum Exterior* (Kv. Szám. 1/XII). 1566: *Wolfergass* (Kv. Szám. 1/XI. 30). 1598: *Zaz Balint az Capitan Farkas vchaban kjweol* (Kv. TörvJk. VI/1. 330 a). 1609: *Kwlseo Farkas vczaban* (Kv. Szám. IV/126. 3/2). Vö. SZABÓ, ÁDÁM T.: *Ungarische Namen in Klausenburg: Halbasien. Zeitschrift für Deutsche Literatur und Kultur Südosteuropas. München, 1/2 [1991]: 51–62.*

HEREPEI JÁNOS Szegedről Tulogy Jánoshoz Kolozsvárra írt 1969. október 19-én kelt levelében e nevünkről így nyilatkozik: a "*Farkas-utca neve a honfoglaláskori Farkas-nemzetségnév öröke*" (SzTA.). Mivel a Külső-Farkas, későbbi Zápolya-utcában (az egykori Kalevala [1940–4], jelenlegi Semenicolui utca táján) 1941-ben, majd a Pata utca elején 1987-ben honfoglaláskori magyar sírokat ástak ki, a Farkas és s Kezép utcákban pedig 1453-ban *Albertus Farkas* és *Michael Farkas* laknak (az utóbbi az utca névadó családjából lehet (vö. Kv. MSSNrU. 1379/1975). HEREPEI feltételezését immár igen komoly névtörténeti és régészeti bizonyítékok igazolják (vö. Magyar Múzeum. Budapest, 1/1–4 [1991]: 73–81 + térkép). E területen levő honfoglaláskori magyar sírjainkra az 1970-es és 1980-as években a Pata utca új városrészét építették reá, s így városrendezés címén felszámolták Erdély fővárosának önálló magyar zöldségtermesztőit, s egyben Kolozsvár leghagyományőrzőbb lakosságát, s honfoglaláskori magyar temetőit is (vö. *Hóstát*).

Fazakas utca 1453: *Fazokas wcza* (Kelemen Lajos szerint ez a Szentegyház utca régi neve) (Kv. MSSNrU. 1379 vö. SzTA. KvTel. 44). 1568: *in platea faþekas ... Küralij vcjjan megivnk vala Bornemizaneual ... Mikor az gywlas Monostor vcjaba vala* (Kv. TörvJk. 158). 1598: *Nagy Razman Adam ... az Kís Fazakas vchaban lakek* (Kv. TörvJk. VI/1. 330 a,). Vö. *Szentegyház utca* és *Kirchengasse*, továbbá Kolozsvár magyar polgárainak 1453-as összeírásában *Fazakas*: 1453: *Emricus Fazakas* (Longa platea Extra Muros) (Kv. MSSNrU. 1379/1975).

Felek "Erdőfelek rom. Feleacu" 1573: *Az felekieknek ... Mostany Ideoben zabadsagok legien Az Jwhal az Niomasba az tarcha hazan jamy ... Az Zena fwben pedig Ne Mennyenek az zenaba kart seh tegienek* (Kv. TanJk. V/3. 90b). 1577: *koloswary ember Juha meg maraggio(n) az Kaianto veolgbe, az feleky Juhot penig haichyak ky onnet oda a howa az eleotis eo kegmek varosul hatart mutatot nekik* (Kv. TanJk. V/3. 140b). 1609: *az Felek alatt ualo hyd* (Kv. Szám. 26/IV. 31).

Felek falu lakói mind görög egyesült hitű románok, egy zord és sziklás dombon laknak természetesen Kolozsvár saját területén. Mindnyájan szabad költözési joggal rendelkeznek; a néhai magyar királyok az utak őrzésére telepítették őket, minden adótól mentesek voltak, korábban a városnak fizettek bizonyos taxát, de a török adóztatások miatt a kolozsvári református egyházközségnek adták zálogba kölcsön fejében, most attól függnek, eközben azonban nem a megye, hanem Kolozsvár törvényhatósága alá tartoznak (I. SZABÓ T. ÁDÁM, Kolozsvár és Felek

adóösszeírása 1750-ból. Bp., 1983: 92). L. még Uó, Fel + lak - Fellek - Felek: FUF. Helsinki, 47/2-3 [1986]: 231-5. KISS LAJOS MNy.-béli (77 [1981]: 337) és FUF-béli egymást kijavító közléseimet összekeveri. Mivel Felek környékén a Torda felé menő hadiút mentén az Árpád-korban komoly magyar és magyar-székely - e terület névadásában mérvadó - magyarajkú lakosság volt pl. Ajtony, Bikal, Györgyfalva lakói (itt pedig a Basa nemzetség és a Zombor nemzetség birtokai), - akár személynévi, akár köznévi szinten a német eredeztetést (*Fleck - Felek*) nem tartom valószínűnek, a *Fel + lak* névtípusra viszont e korból sok jó magyar adatunk van (l. FUF i.h. 233).³ Nem kell ott is idegen (szláv vagy német) eredetet keresnünk, ahol történeti adataink mást sugallnak. Különösen nem valószínű Felek esetében a kn. *vľec* "vásárjogú község" eredeztetés, ezt semmiféle középkori adatunk nem támasztja alá. Ez esetben a magyar-román kölcsönzés, majd a román-magyar visszakölcsönzés jóval valószínűbb vő. FNESz.⁴ 1: 423.

Házsongárd 1503: *vinea sua (ti. Elyzabeth) in promontorio Coloswariensi Hasongarth vocato* (Weynwr Stephanus Elyzabeth nevű özvegyének végrendelete, kelt 1503. december 12-én - OL. Di. 36399 Kolozsmonostori jegyzőkönyv 10). 1570: *harsongartba veoth volt Ew egy darab zeolet ... harsongart alat* (Kv. TörvJk. III/2: 106). 1571: *az Harsongartbely zeolek Mywelledesereis eo k. legien gondiok Ne pwztwillianak ely ... az vtakatis hwl meg zorítottak Mint az Magiarwchay Kis Aytonal es egieb helieken Lassak meg eo k. Es zabaditassak meg hwl Nem Illik lenny* (Kv. TanJk. V/3 35a). 1573: *egy darab zeolet veot hassongartba fl. 3 es egy on kannan ... harsongarton Jeonek volt zeoliekebeol ala eo Jeoh volt Harsongartbol* (Kv. TörvJk. III/3: 264, 291). 1621: *Zent Georgj hegien. Aszszu patakban. Keömalban. Bekaspatakban. Hasongartban* (Kv. TanJk. II/1. 328). 1629: *az peres Zeoleo ... felseo harsongartba(n)* (Kv. TörvJk. VII/3: 73).

A *Haselgarten*ből, esetleg a *Hasengarten*-ből való eredeztetés (SzTA. Váltan. 1: 397 és nyomán FNESz.⁴ 1: 577) és a *Hazinschart*-ből való német személynévi származtatás (CsÁNKI 5: 316 és LUMTZER-MELICH, DOLw. 1900: 132) mellett van egy, a város egykori etnikai és nyelvi viszonyait is jobban tükröző - a magyar és a szász helyi dialektusok kölcsönhatásán alapuló - eredeztetés. ERRE SZABÓ T. ATTILA már gyermekkori közös kirándulásaink során fölhívta figyelmemet, mint egyik lehetséges névmagyarázatra. E kimásolt levélrészletet SZABÓ T. ATTILA minden valószínűség szerint 1971-ben Kolozsvárott, ill. Bukarestben megjelent Anyanyelvünk életéből (Házsongárd 397-401) c. tanulmánykötetének nyomdába való leadását követőleg kapta meg Tulogdy Jánostól, ezért sem ír róla. Jegyzetei között most akadtam rá ezekre a sorokra, melynek forrása Édesapám kezeírásában olvasható: HERPEI JÁNOS 1969. X. 19-én Szegedről Kolozsvárra, Tulogdy Jánoshoz írott levele. HERPEI ősi kolozsvári református család sarja, a Házsongárd történetének kitűnő ismerője, így ír Erdély leghíresebb temetője nevének eredetéről: "*megkérdőjelezett feltételezésem szerint a Házsongárd a hárs-(egykori tájszólassal hárs)-berekben elterülő gyümölcsösről: hárs+(b)ongárd-ról kapta nevét.*" Szerintem ezen elmélet van olyan életképes, mint

³Vö. még a *fel-* előtagú névszók gyakoriságával (SzT. 3: 830-1162), *Felszeg* hegynevünkkel (SzT. 3: 1081) és *Felgyő, Fellak, Felőr* helyneveinkkel (FNESz.⁴ 1: 451-2).

bármely eddigi névetimológia, mivel *hárs* szavunk történeti megfelelője ómagyar kori összetételeinkben 1093: *Hassag* (PRT. 8: 267), illetőleg 1158e./1158/1323/1403: *Hasfa* (KARÁCSONYI, Szt. István 81) alakban jelentkeznek. Még akkor is, ha ezen ősi szavunkat e névösszetétel keletkezésekor már *hárs*-nak ejtik, a hármassalhangzótorlódásba (*hársbongárd*) a kései Árpád-kor kolozsvári magyar polgárainak, de még Mátyás király magyarjainak is bizonyosan belétört volna a nyelve. További történeti növényföldrajzi kutatások szükségesek ezen etimológia valószínűsítése végett (vö. HERPEI JÁNOS, A Hársongárdi temető régi sírkövei. Adatok Kolozsvár művelődéstörténetéhez. Bp., 1988; vö. TESz. 1: 63–4 és FNESz. 1: 577).

Heltai Gáspár kertje 1571: *vegeztek ezt eo K. varoswl hogy az Eottuesek Thornyatwl fogwa. Az Smelcher Istwan kerteiglen ... az Appro kerteket megh lassak, es ely Thyzitassak onnat hogy zabad Jaras legen az varos Mellet, ha kinek kertye lezen keozte ... hagiak megh hogy eztennapigh ely Bonchiak onnath ... az heltay gaspar kertet Neh banchak* (Kv. TanJk. V/3 35a). A reformáció nagy magyar írójának és könyvnyomtatójának kertjéről van itt szó. Heltai Gáspár Kolozsvár szász polgárai között szerepel, s fia, ifj. Heltai Gáspár is. A könyvnyomtató Heltait mind a magyar, mind pedig a szász polgárok megbecsülik. Kulturális munkásságát magyarul, a város magyar nyelvű többsége fölemelése végett fejti ki, azok érdekében, akik igénylik, s veszik kora európai színvonalán álló kiadványait.

Hentelérelek vágóhídja 1573: *vegeztek volt eo k. hofi az hentelerek vago hidia Mellet valo vtat meg tyzitiuak [!], keryk Byro vramat Ne halassa, Mert mynd ely keozelget az Zuret es Nem leszen hwl ely Jamiok* (Kv. TanJk. V/3. 82a). A *hentellér* valószínűleg német eredetű mérszáros, hentes jelentésben, noha kialakulásában *hentes* szavunk hangalakbéli hatása is szerepet játszhatott (vö. TESz. 2: 91–3).

Rövidítések

EM.	= Erdélyi Nemzeti Múzeum levéltára (Kolozsvár)
Hitb.	= hitbizományban
Kv.	= Kolozsvár város levéltára (a Román Tudományos Akadémia, majd a Belügyminisztérium kezelésében)
lev.	= levelei
lt.	= levéltára
MSSNrU.	= Az unitárius egyház kolozsvári levéltárának jelzete. Ezen levéltárat előbb a Román Tudományos Akadémia (1975), majd a Belügyminisztérium (1980) sajtóíttotta ki, jogi állása így tisztázatlan.
Rok.	= rokonság
sz.	= szántó
szó.	= szőlő
SzTA.	= Szabó T. Attila hagyatéka
TanJk	= Tanácsi Jegyzőkönyvek
TörvJk.	= Törvénykezési jegyzőkönyvek (Kolozsvár szabad királyi város levéltára)
Wass	= a gróf Czegei és Szentgyedyi Wass család levéltára az EM.-ban (hitbizományban)

SZABÓ T. ADÁM